

Naschrift op reactie van J.C.A. Gortemaker

door Prof. J.H. Blokdijk

De reactie van collega Gortemaker op mijn artikel in dit blad (april 1988) over het axiomatisch voorbehoud en de verantwoordelijkheid voor fraude heb ik met genoegen gelezen, te meer daar Gortemaker verklaart het eens te zijn met enkele kernuitspraken in mijn artikel. Er moet dus een basis zijn om de resterende verschillen van inzicht te verkleinen.

Alvorens op de principiële elementen in genoemde reactie in te gaan, wil ik eerst mijn gedachten over enkele technische punten verhelderen. Deze betreffen vooral het *kwantitatief* axiomatisch voorbehoud. De toespitsing op steekproeven acht Gortemaker een verenging, en hij noemt daarbij cijferbeoordeling en risico-analyse.

Nu gaat het bij het axiomatisch voorbehoud om de *ontdekking* van fraude en fouten. Bij *cijferbeoordeling* wordt nog niets *ontdekt*; men verkrijgt hoogstens een *aanwijzing* van fraude of fouten.

Als de cijferbeoordeling een dergelijke aanwijzing oplevert, zal de accountant door een gericht onderzoek, een kritische steekproef, vaststellen of er inderdaad sprake is van fraude of fouten; als hij die dan toch niet kan ontdekken, dan zal dat te wijten zijn aan omstandigheden die leiden tot het *kwalitatief* axiomatisch voorbehoud. Verkrijgt hij een dergelijke aanwijzing niet, dan zal hij door een aselechte deelwaarneming de betrouwbaarheid van de gegevens vaststellen, en dan heeft hij een kans de fraude of de fout te missen.

Hoe groot die kans is hangt af van de uitkomsten van de risico-analyse. Deze dient uiteindelijk om de omvang van aselechte deelwaarnemingen te bepalen, maar leidt *op zichzelf* niet tot de ontdekking van fraude of fouten. Dit kan slechts geschieden door het eigenlijke *verificatiewerk*; daarom heb ik het kwantitatief axiomatisch voorbehoud toegespitst tot steekproeven. In de paragrafen 4.16 en 4.17 van mijn artikel heb ik enkele omstandigheden genoemd die bij de risico-analyse tot voorzichtigheid moeten manen.

Ook over het kwalitatief axiomatisch voorbehoud maakt Gortemaker een interessante opmerking, en wel over de omstandigheid dat de (openbare) accountant bepaalde controletechnieken niet kan toepassen; hij noemt daarbij het *renseignement*.

Reeds in een artikel van april/mei 1975 in dit blad heb ik mij publiekelijk beziggehouden met de vraag welke omstandigheden mogen en moeten leiden tot het (kwalitatief) axiomatisch voorbehoud. Ik ben daarbij niet verder gekomen dan het onvermijdelijk gebrek aan deskundigheid en het onvermogen voortdurend aanwezig te zijn; deze omstandigheden heb ik in mijn laatste artikel omstandig verwoord. De opmerking van Gortemaker doet de vraag

rijzen of er niet een derde categorie is: de ontoelaatbaarheid van onderzoekstechnieken.

Nu is het renseignement niet zo'n goed voorbeeld: men profiteert van renseignements die opgesteld worden bij de controle van *andermans* verantwoordingen. Maar er zijn andere onderzoekstechnieken, welke deels wel toelaatbaar zijn voor opsporingsambtenaren, maar niet voor de accountant: huiszoeking, inbeslagname, verhoor, af luisteren en dergelijke. Er is zelfs een onderzoekstechniek die niemand toegestaan behoort te zijn: martelen.

Over Gortemakers idee ben ik nog niet uitgedacht, maar ik acht het niet uitgesloten dat de theorie – en dus mijn artikel – op dit punt aanvulling behoeft.

Nu dan de principiële vraagstukken. Gortemaker stelt dat de belanghebbenden buiten de huishouding er – gemotiveerd – bekaaid afkomen. Deze woordkeus duidt op een ruimhartiger standpunt van zijn kant.

In elk geval behoort de jaarrekening een getrouw beeld van vermogen en resultaat te geven. Fraudes behoren daarin te zijn verwerkt, en als er een grote fraude is geweest zal daarvan iets in het jaarverslag moeten doorklinken om tegenvallende resultaten te verklaren. Een belangrijk type fraude behoort de accountant zeker te voorkomen: de bewust onjuiste voorstelling van zaken door de leiding van de huishouding (zie punt 4.01 b). Dat is zelfs zijn primaire taak. Maar een soort 'meldingsplicht' van afzonderlijke fraudevoorvallen aan belanghebbenden buiten de huishouding acht ik niet passend.

Gortemaker vergist zich voorts als hij op grond van punt 4.08 uit mijn artikel concludeert, dat ik directiefraude uitsluit. In dat punt wordt slechts geconstateerd dat interne controle per definitie geen bescherming biedt tegen directiefraude, zodat het onderzoek van de opzet en de toetsing van de werking van de interne controle geen effect heeft tegen directiefraude.

Punt 4.08 betreft het voorkómen, niet het ontdekken van fraude.

Wat Gortemaker terecht gemist heeft is een fraudecategorie die kort kan worden aangeduid als 'inbreuk op overheidsregels'. De verantwoordelijkheid van de accountant voor deze categorie 'fraude' is nog volop in discussie; de door Gortemaker genoemde ontwikkelingen, zoals de buitenlandse regelgeving en de uitspraken van de minister van Justitie, zijn mij uiteraard niet ontgaan. Omdat deze discussie nog lang niet ten einde is, heb ik 'inbreuk op overheidsregels' voorshands buiten beschouwing gelaten. Met mijn artikel beoogde ik – eindelijk – conclusies te trekken over enkele veel oudere vraagstukken, en te voorkomen dat daarover onjuiste standpunten in de regels van het NIVRA verankerd worden. Mijn definitie geeft dus een technische, geen principiële begrenzing van het vraagstuk. Ik meen dat dit geen ongepast gebruik van het instrument 'definitie' is.

Gortemaker stelt dat het doel van accountantscontrole *mede omvat* het ontdekken van fraude. Ik zou dat met hem eens kunnen zijn, als 'mede omvat' vertaald mag worden met 'impliceert'. Dit standpunt houdt mede in, dat ook 'inbreuk op overheidsregels' de aandacht van de accountant behoort te hebben; immers, deze leiden veelal in de jaarrekening tot een onjuist beeld van vermogen en resultaat.

Ik heb mij er dan ook niet tegen verzet dat het NIVRA in ontwerp-Richtlijn

voor de Accountantscontrole 3.03 een 'positieve' uitspraak over de verantwoordelijkheid van de accountant voor fraude doet. Wel meen ik dat die uitspraak methodologisch verkeerd is opgezet, maar veel belangrijker in dit verband is dat de onvermijdelijke korting op die verantwoordelijkheid, het axiomatisch voorbehoud, in de ontwerp-Richtlijn véél te krap bemeten wordt. Daar verzet ik mij tegen! De ontwerp-Richtlijn laat de accountants die in de praktijk de risico's lopen, in de kou staan.

Ik vrees echter dat ik ook met Gortemaker niet geheel op één lijn zit. Hij meent dat uit zijn standpunt ('mede omvat') hogere controlekosten voortvloeien. Daaruit leid ik af dat hij het ontdekken van fraude ziet als een (nieuwe) taak naast het controleren van de jaarrekening. Daarmee ben ik het voorshands niet eens.

Evenmin deel ik Gortemakers verder niet gemotiveerde uitspraak dat in een aantal fraudegevallen op de accountant een meldingsplicht naar belanghebbenden buiten de onderneming rust. In discussie is met name de meldingsplicht aan de overheid: zie de door Gortemaker gereleveerde uitspraak van de minister van Justitie, en van het kamerlid Vreugdenhil in 'De Accountant' van april 1988.

Een dergelijke meldingsplicht zou de openbare accountant in een schizofrene rol dringen: zowel vertrouweling als verklikker. Die stap moet niet zonder grondige overweging gedaan worden!

Al met al ben ik collega Gortemaker zeer dankbaar voor zijn belangwekkende reactie!